

ЗЛОКОВИЋЕВ ПУТ У МОДЕРНИЗАМ

Досадашњи прегледи развоја новије београдске архитектуре не дотичу се до волно одређено тренутка рађања модернистичке архитектуре. У до сада најисцрпнијем тексту писаном о овој теми,¹ Бранислав Којић првим модернистичким делом сматра комплекс Опсерваторије на Звездари, чији је пројекат, по њему, последица чина оснивања Групе архитеката модерног правца и вишемесечних претходних разговора чланова-оснивача.

Нема сумње да је оснивање Групе био догађај од преломног значаја за развој модернистичког покрета и да је комплекс Опсерваторије Јана Дубовог један од првих великих модернистичких пројекта. Али, ни Група, ни Опсерваторија, нису самоникле појаве, и једна и друга израстају из позадине у којој се лако распознају општи утицаји „International style“-а, утицај изложбе савремене чешке архитектуре одржане априла 1928. године у Београду, као и утицај изузетно ретких или и изузетно значајних директних контаката наших архитеката са иностраним срединама; у такве, на пример, ваља најпре убројати Којићево присуство првом послератном Интернационалном конгресу архитеката августа 1927. године у Хагу, на коме је последња радна седница била посвећена управо „теми развитка модерне архитектуре од почетка XX века до данас“ (т. до 1927. године, прим. З. М.).²

Упоредо са овим општим иностраним утицајима, поjavљује се у домаћој средини једна одиста снажна личност која из пројекта у пројекат, из објекта у објекат, крчи током 1925., 1926., 1927. и 1928. године сопствене путеве ка модернизму. Та личност био је Милан Злоковић а највиша тачка његовог пре-модернистичког опуса сопствена кућа на Котеж Неимару, потпуно довршена управо у дане оснивања Групе архитеката модерног правца.

Милан Злоковић³ је дошао у Београд 1919. године, пошто је претходно започео

студије архитектуре у Грацу. Дипломирао је почетком 1921. године и убрзо се обрео у Паризу, одакле је током следеће две године, као сарадник или аутор, учествовао на конкурсима за Генерални план Београда, палату Министарства шума и руда, зграду београдске секције УЈИА и, истовремено, поред редовног рада на Вишој уметничкој школи, похађао и предавања Дила и Мијеа. Нема података да се у Паризу Злоковић кретао у круговима модерниста, нити је био склон да безрезервно прихвата њихове идеје; то, између остalog, показују и први пројекти рађени по доласку у земљу⁴ који су у целости академски концептирани.

Пут ка модернизму водио је Злоковића преко трагања за сопственим стилом чега се прихватио, свакако, не без иностраних утицаја — током 1925. године. Те године је израдио три конкурсна елабората, у којима се опрезно и постепено одваја од академског метода. Најпре је у „Скици за продајнице Краљевине СХС на изложби декоративних уметности у Паризу“ у једном поприлично тврдом споју варирао академизиране фолклористичке елементе, четвороводни кров, широку стреху, декоративне димњачке главе. Крајем године, учествујући скоро истовремено на конкурсу за Уметнички павиљон „Цвијете Зузорић“ и на конкурсу за Павиљон Југославије у Филаделфији, Злоковић у обликовању елевације (мада не и у аранђману основе) напушта академски метод. Оба су ова пројекта заснована на сецесијским формулама. Рањне безорнаменталне фасаде и четвороводни кровови, са широко избаченим стрехама, носе у себи дух народне градитељске традиције у јоном смислу у којем и Рајтове „Prairie houses“, на пример, грађене почетком нашег века. Декоративистички обрађена зона последњег спрата у барељефу или зграфиту, могла би се, такође, поредити с Рајтом: овом поређењу требало би у том случају неоспорно додати и веома ве-

роватног заједничког инспиратора, Ота Вагнера. Из истог доба је и пројекат за Пантеон, замишљен у комбинацији сецесијског волумена и неороманике.

Ту се, колико се за сада зна, завршава Злоковићева веза са сецесијом. У следећој, 1926. години он се више не навраћа на сецесијске формуле које очигледно сматра застарелим. У току те године нека се његова дела ослањају на још живи експресионизам. Веза са експресионизмом присутна је у пројектима; у објектима, међутим, може се пратити стална тежња ка стилизацији и редукцији академског декоративног система тако да је од њега, најзад, остао још само костур који се заиста лако могao уклонити.

У целини, година 1926. у Злоковићевој биографији могла би се обележити као година интензивног експериментисања. Из те године остала су нам најпре два конкурсна пројекта из области сакралне архитектуре: Споменик палим ратницима на Зејтинлику и Храм Св. Саве на Врачару, као и низ пројекта и изведенih стамбених објеката, међу којима је, свакако, за рађање модернистичког метода од највеће вредности комплекс објекта на Котеж Неимару.

Оба та конкурсна пројекта за сакралне објекте заснована су на чврстим формама што се са дosta сигурности може објашњавати утицајем експресиониста. Без сумње, овде се ради о веома посредном утицају, с обзиром на то да се Злоковић — као ни други српски архитекти, уосталом — није прикањао директном преношењу иностраних предлога. Тако би се тешко могло тврдити да је конкурсни пројекат за Зејтинлик инспирисан баш обликом Лутманове Радио-станице из 1922. године, али је тачно да су оба пројекта саздана на сличној ликовној схеми: чврсто приземље, са снажним стаблом и релативно малим отворима на врху. У истом смислу, типолошки, могао би се пројекат за Храм Св. Саве везвати за експресионистичка дела какав је Штајнеров Гетеанум I, бар са исто онолико оправдања колико и за формуле српско-византијског стила.

Веза с националном градитељском традицијом у Злоковића је уопште била мала, готово никаква, упркос вишегодишњим студијама средњовековне српске архитектуре. Старином из Боке, Злоковић се родио у Трсту, у породици капетана дуге пловидбе. Италија и ренесанс били су му, dakле, од малена на дохвату руке. С друге стране, учио је немачку основну школу, немачку реалку, уписао се на немачку Високу техничку школу у Грацу. Уз немачку

школу ишла је и немачка литература, опште особине германске техничке културе, рационализам, потреба да се појаве раšчлане на крутне елементе, да се проблеми поједноставе. Ове особине, рационалност, одређеност статичног волумена и јасна композиција стилизованих декоративних елемената, исказују се на комплексу малих стамбених објеката сконцентрисаних у западном крају Котеж Неимара, који је Злоковић пројектовао и градио понајвише током 1926. године.

Најтре је градио објекат на углу Ранкеове и Браничевске улице. Зграда је грађена од јуна 1924. до краја септембра 1925. године и по томе би то био један од најранијих Злоковићевих објеката.⁵ Међутим, Злоковићева улога у конципирању овог објекта није баш сасвим јасна. Подаци о његовом учешћу потичу тек од јуна 1925. године када је за потребе инвеститора, предузимача и препродавца зграда Јосифа Шојата сачинио елaborат за објекат који је већ био у градњи и приложио му скицу огледалски симетрично постављених габарита објекта на још три суседне парцеле. Пројекат је потписао Тома Живановић, али су цртежи сигурно Злоковићеви.⁶ На месец дана пред завршетак објекта, августа 1925. године, појављује се нови пројекат који је потписао Винко Ђуровић, који садржи многобројне елементе стандардне архитектонске производије свога доба.⁷ По ономе што је на крају остало, биће да се Злоковићу могу приписати само декоративни детаљи какве су барокне конзолице испод отвора и свакако монументални зајучени улаз с карактеристичним надзитком изведеним у равни фасаде.

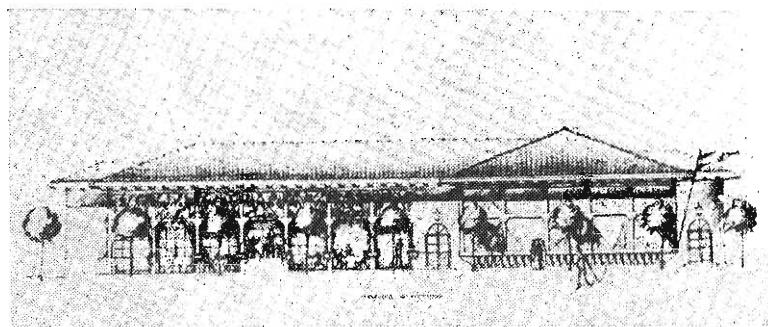
Током 1926. године Милан Злоковић је на овом подручју пројектовао и изградио осам грађевина. Ако се из овог збира изузму беззначајна приземница у Браничевској улици бр. 10⁸ и троспратна зграда Стоматолошког факултета у Ранкеовој улици бр. 4⁹, остаје још шест грађевина. Ових шест дела могу се поделити у две групе. У прву би группу ишао низ објекта у Ранкеовој улици бр. 10, 12—14 и Гастона Гравијеа бр. 1—3. Настале у приближно исто време, међусобно физички повезане, ове грађевине су несумњиво већ у зачетку замишљане као композициона целина.¹⁰ Глобалну композицију чине три елемента: две двојне зграде и једна на углу, као спона. Јачина утиска је, такође, пажљиво распоређена. Од три грађевине, најснажнија је она у Ранкеовој улици бр. 12—14¹¹, што се може тумачити обраћањем пажње на релативни значај улице пре него увек присутним за-

Конкурсни рад за Продавницу Краљевине СХС на изложби у Паризу, 1925. (цртеж аутора)

Projet pour le concours du Magasin de vente du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes à l'Exposition universelle de 1925 à Paris (dessin de l'auteur)

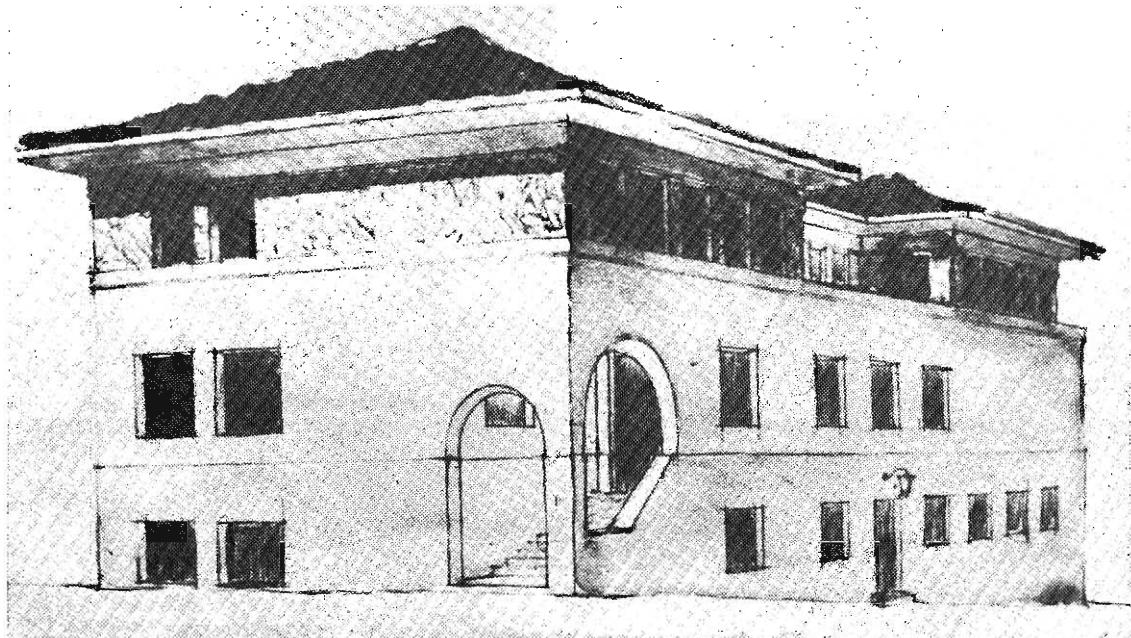
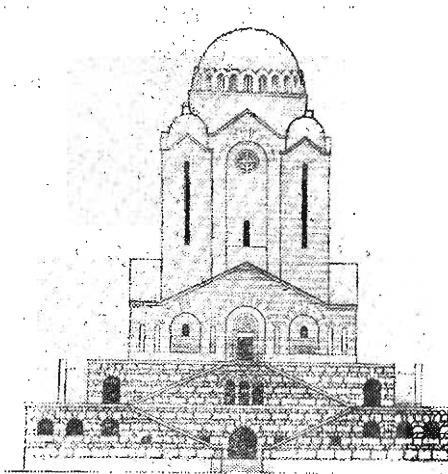
Конкурсни рад за Југословенски павиљон на изложби у Филаделфији, 1925. (цртеж аутора)

Projet pour le concours du Pavillon yougoslave à l'Exposition de Philadelphie de 1925 (dessin de l'auteur)

Конкурсни рад за Костурницу на Зејтинлику, 1925. (цртеж аутора)

Projet pour le concours de l'Ossuaire de Zejtinklik à Salonique en 1925 (dessin de l'auteur)

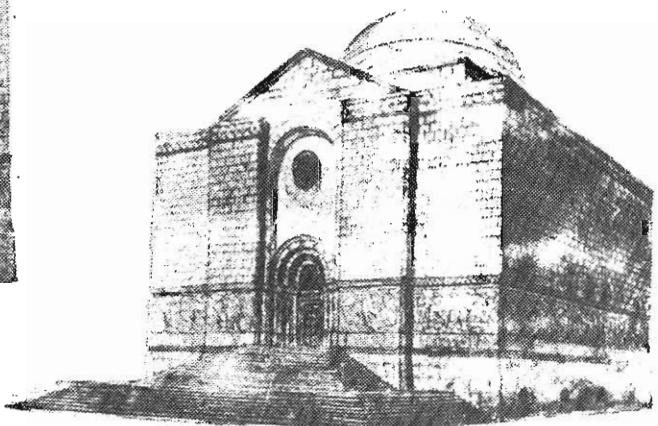
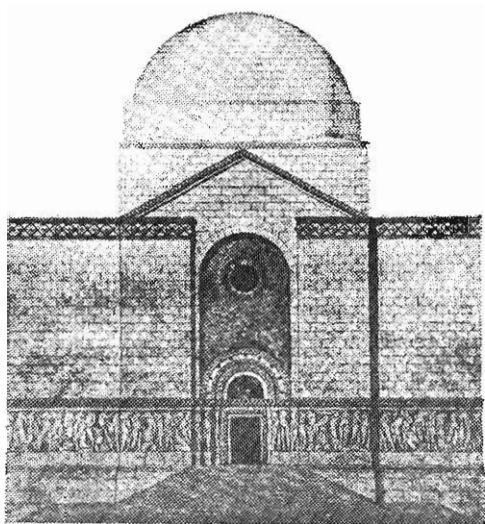

Конкурсни рад за Павиљон „Цвијете Зузорић“, 1925. (цртеж аутора)

Projet pour le concours du Pavillon des arts »Cvijeta Zuzorić« en 1925 (dessin de l'auteur)

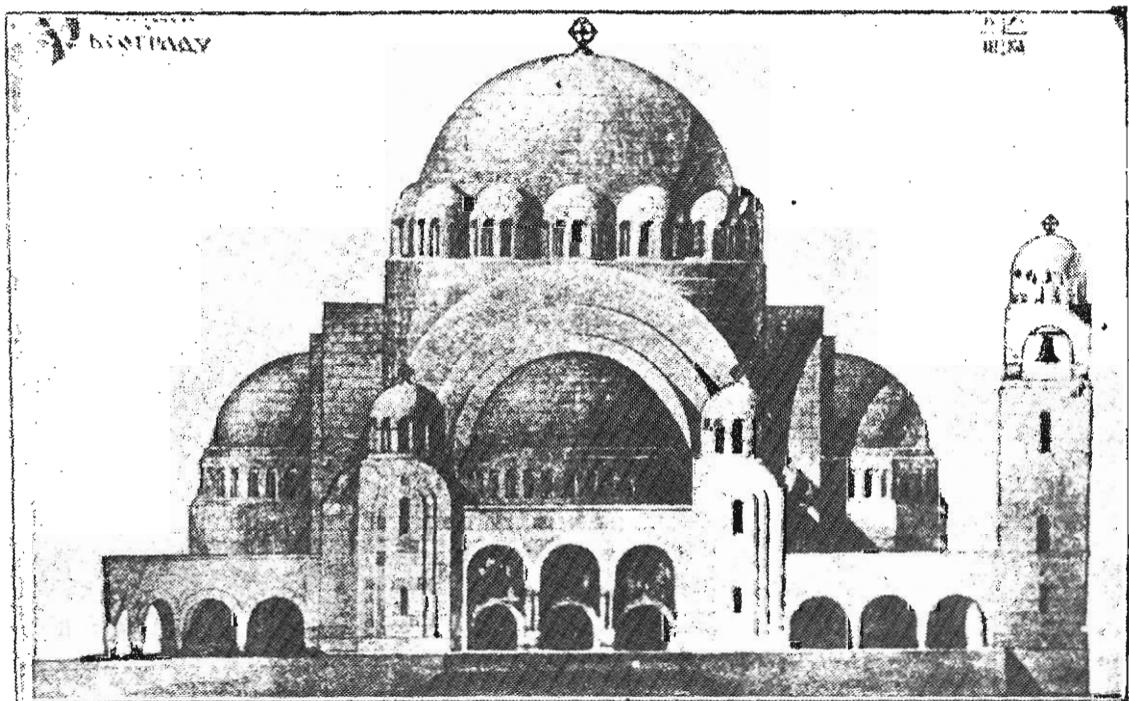
Пројекат за Пантеон, 1926. (цртеж аутора)

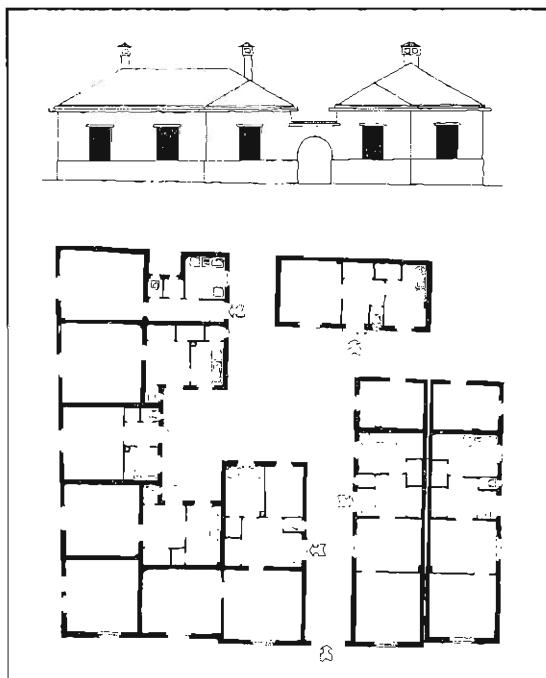
Projet pour un panthéon, 1926 (dessin de l'auteur)

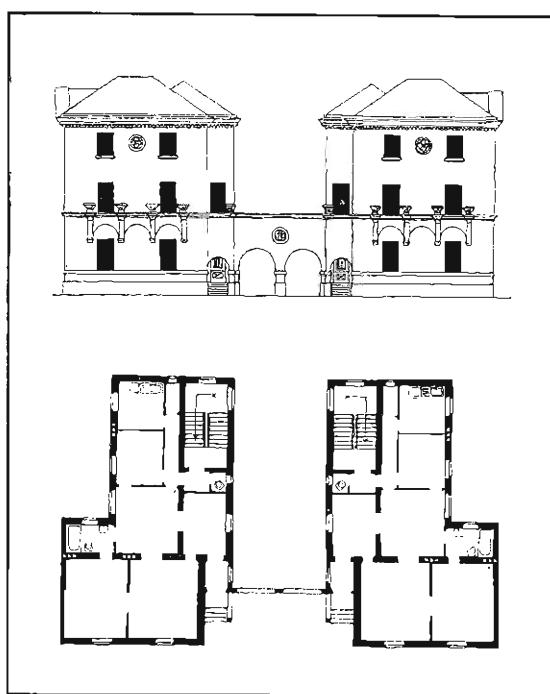
Конкурсни рад за Храм св. Саве, 1926—27. (цртеж аутора публикован у Les Nouvelles Yougoslaves, Београд 1929)

Projet pour le concours du Temple Saint Sava, 1926/27 (dessin de l'auteur publié dans Les nouvelles yougoslaves en 1929)

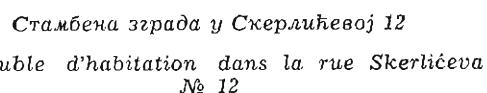

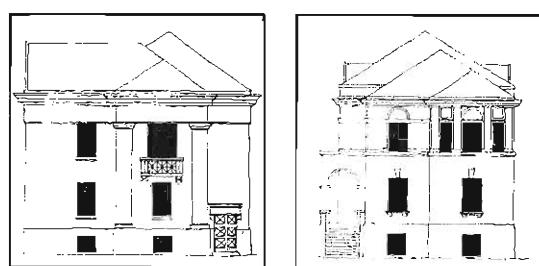
*Стамбена зграда у Ранкеовој 16
Immeuble d'habitation dans la rue Rankeova
№ 16*

*Двојна стамбена зграда у Ранкеовој 12—14
Immeuble d'habitation dans la rue Rankeova
№ 12—14*

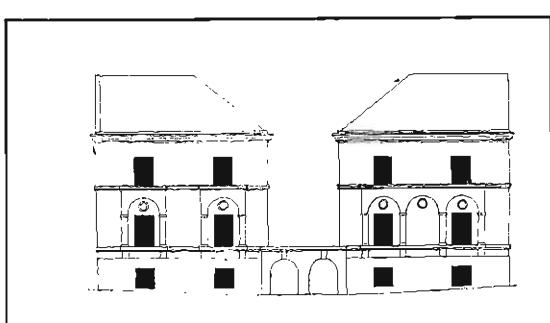
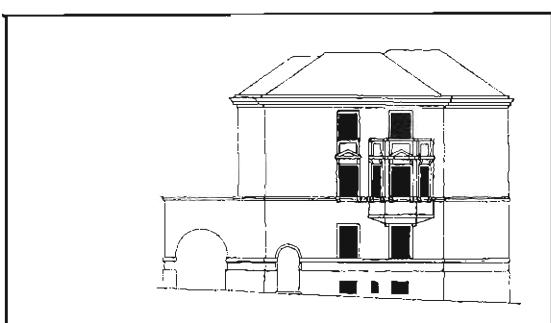

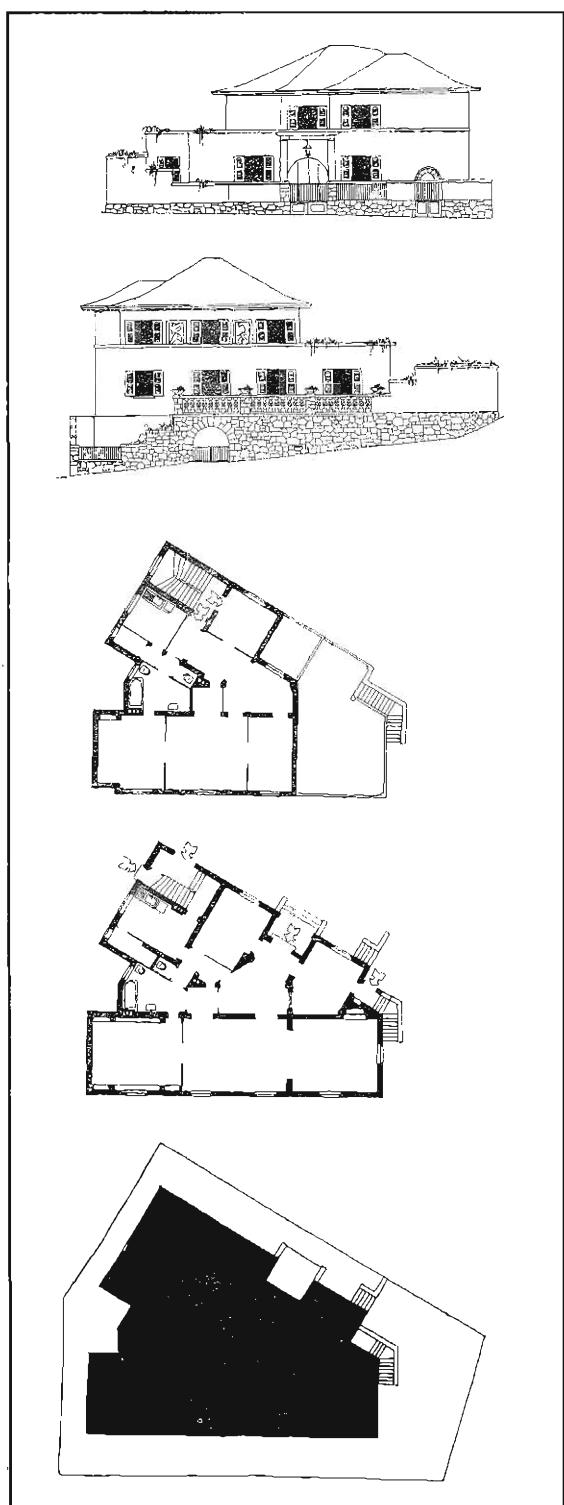
*Стамбена зграда у Скерлићевој 12
Immeuble d'habitation dans la rue Skerlićeva
№ 12*

*Стамбена зграда у Ранкеовој 10
Immeuble d'habitation dans la rue Rankeova
№ 10*

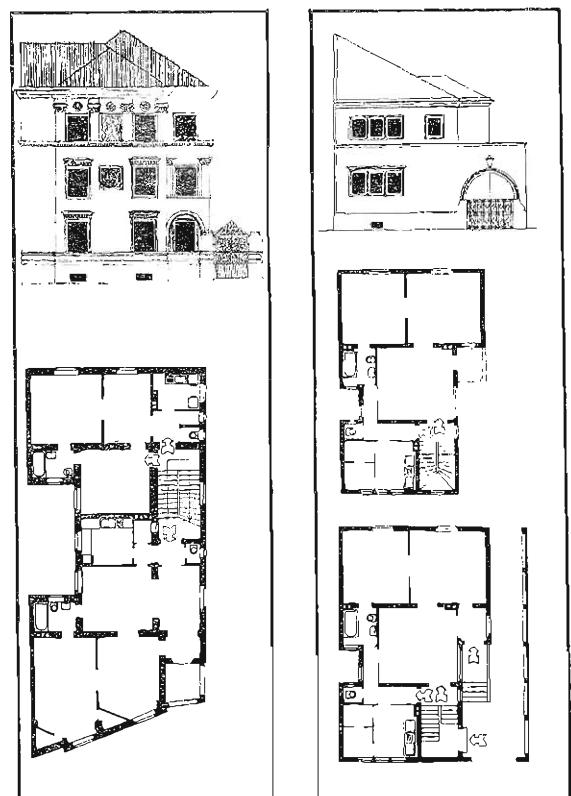
*Двојна стамбена зграда у улици Гастона Гравијеа 1—3
Immeuble d'habitation dans la rue Gastona Gravijea № 1—3*

Правобитни пројекат за сопствену кућу Милана Злоковића у улици Интернационалних бригада

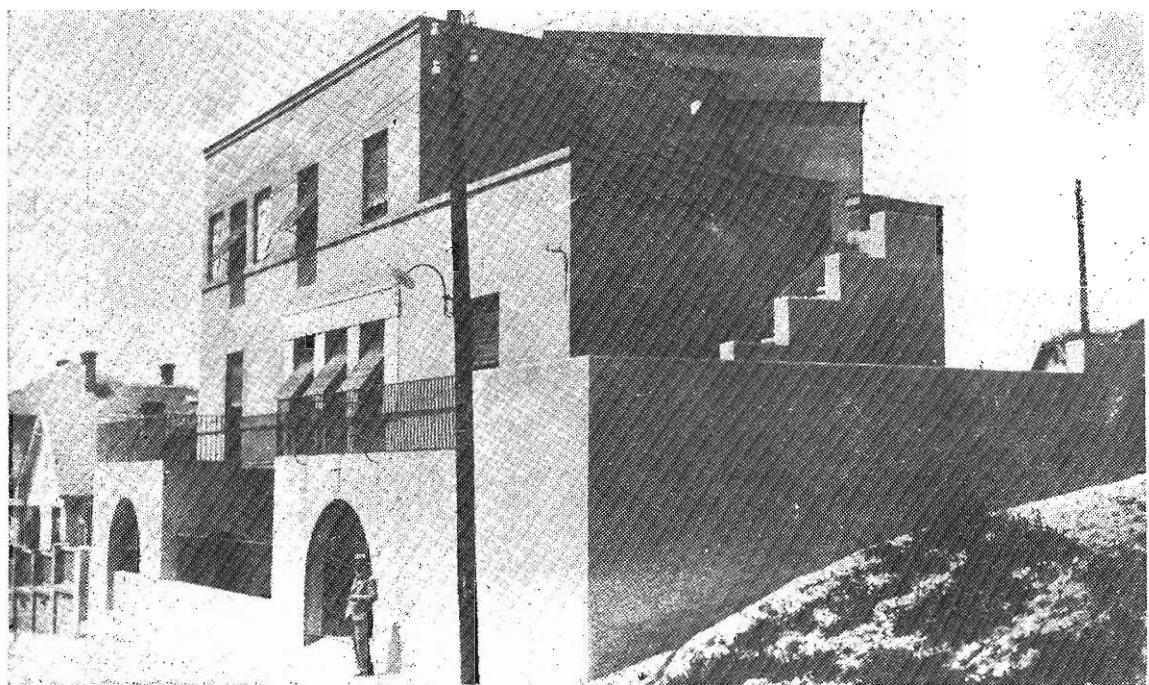
Le premier projet de la maison de Milan Zloković dans la rue des Brigades internationales

Пројекат за неизведену сопствену кућу Милана Злоковића у Професорској колонији

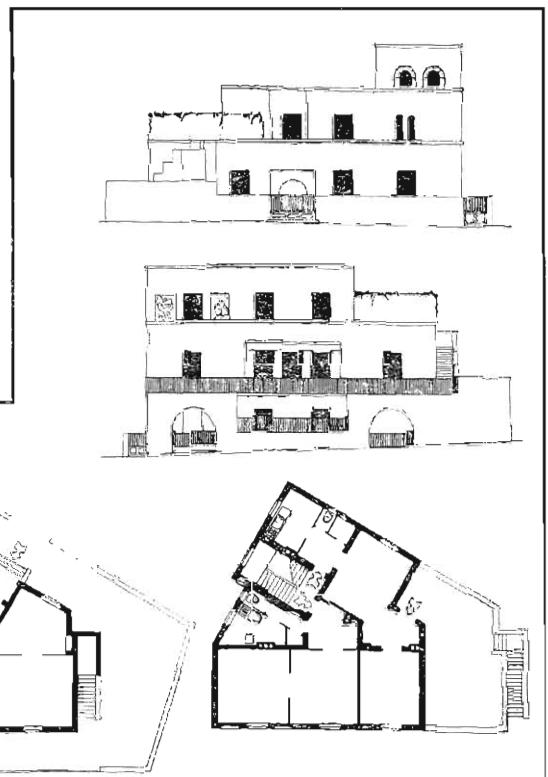
Projet non réalisé de la maison de Milan Zloković dans la colonie des professeurs

Стамбена зграда у Браничевској 8
Immeuble d'habitation dans la rue Braničevska
№ 8

Кућа Милана Злоковића у улици Интернационалних бригада

La maison de Milan Zloković dans la rue des Brigades internationales

хтевима инвеститора којима Злоковић, за разлику од других наших архитеката, није баш поклањао превише пажње. Да је то тачно показује већ следећи објекат, подигнут на углу Ранкеове и Улице Гастона Гравије¹², чија је фасада у склопу целине крајње сиромашно обрађена, мада је инвеститор био Злоковићев лични пријатељ. Најзад, двојна зграда у Улици Гастона Гравије¹³ понајвља неке елементе зграде у Ранкеовој 12—14, симетрију, низове слепих аркада, на један мање упадљив, мање строг, декоративистички начин што је свакако у складу са релативно мањом ликовном вредношћу улице.

Било би веома смело тврдити да на овим грађевинама има трага од будућег модернистичког метода, али је извесно да су чврсти обриси волумена и широке фасадне површине, са веома стилизованим декорацијом, особине које су тако битно одударале од стандардне архитектуре епохе, били темељи, на којима је било могућно градити независан, нов градитељски став.

Друга група објеката, настала пред крај 1926. године, иако није међусобно физички повезана, има, такође, извесних заједничких особина. У понечему, ови су објекти ближи академској традицији од претходних. Композиција се заснива на равнотежи три елемента, правилу које је Злоковић поштовао у извесном смислу већ у Ранкеовој улици бр. 10. Али, док је овде један од елемената била маса објекта, други залучени портал а трећи еркер, у објектима у Скерлићевој улици бр. 12¹⁴, Ранкеовој улици бр. 11¹⁵ и, нарочито, Браничевској бр. 8¹⁶ маса објекта готово да у композицији и не учествује као независан елемент.

Најближи је стандардној академској продукцији објекат у Скерлићевој улици бр. 12. Пиластри се на уобичајени начин пружају од сокла до фриза, други је декоративни елемент балкон, трећи улаз у објекат. Остало два објекта имају знатних међусобних сличности.

Разлике су управо беззначајне: први објекат нешто је богатије обрађен него други. У оба случаја декоративно обрађена највиша зона држи се у равнотежи са снажним залученим портиком или лођом. Маса је разуђена и то асиметрично, што је свакако пут ка слободнијем аранжману основе.

Средином 1926. године Милан Злоковић је израдио први пројекат за сопствену кућу у Професорској колонији.¹⁷ У то време био је већ засновао породицу (оженивши се крајем 1925. године) и грађење сопствене куће био је један од проблема који је на сличан начин решавала читава генерација.

Изградња једне породичне виле стајала је средином треће деценије око 500 хиљада динара; била је то сума коју ни један интелектуалац није имао, па ни Злоковић. Мада не потиче из сиромашне средине, Злоковић се ипак и за време студија и по повратку из Париза издржавао углавном сам, од сопственог рада. Релативно скромни приходи били су, изгледа, главни мотив да прихвати локацију у Професорској колонији коју су, иначе, архитекти — па чак и аутори решења — избегавали.

Прихвативши невољно један релативно узан и дугачак плац, Злоковић се није освртао на стандардна решења Светозара Јовановића, пројектанта Колоније, који је уз помоћ Михајла Радовановића и Петра Костића до бескраја варирао један исти тип скромне предратне градске виле. Злоковићево решење јесте прочишћени облик прве групе објеката које је градио у Ранкеовој улици.

Дугачак плац Злоковић је до крајности рационално искористио, укинувши уобичајену предбашту и оријентишући стамбене просторе према дубокој и богатој башти. Нашавши се истовремено у улози и инвеститора и градитеља, могао је да експериментише и он је то и учинио: кухињу, девојачку собу и степенишни простор извео је на регулациону линију, што би било који други инвеститор тешко могао да схвati.

Садржај објекта проистекао је из потребе да се уз стан сопственика изгради и „стан за издавање“, помоћу којег ће се отплаћивати део кредита. С обзиром на то, да је крајњи циљ ипак био породична кућа, задржана је веза између оба стана унутрашњим степеништем.

Основе су идентичне и у приземљу и на спрату, с тим што се геометризирана схематичност решења у приземљу више осећа, захваљујући уличном порталу и пуном оградном зиду, који у композицији основе приземља играју извесну улогу. Решење се може сматрати стандардним, с трпезаријом у средишту и собама које су, свакако, могле бити већих димензија, бар у једном правцу. Веома сличну основу Злоковић је пројектовао неколико месеци раније у свом, до тада, најзначајнијем објекту у Ранкеовој улици бр. 12—14.

Што се тиче форме, има доста разлога за тврдњу да она није проистекла из основе те да је још прерано говорити о потпунијем наговештају функционалистичких скватања. Мада форма не припада академским решењима и у композицији, и у обликовању елемената има доста од академског метода. Оградни зид, са монументал-

ним зајаченим улазом, има више декоративну него ли функционалну улогу. Постављање прозорских отвора има исто тако претежно или готово искључиво формално оправдање. Степенишни простор, на пример, осветљен је на спрату али није и у приземљу, и то углавном зато што овај прозор потпомаже да се уравнотежи однос између прозорских отвора уопште и монументалног улаза. Низови прозорских отвора у приземљу и на спрату, такође немају директног оправдања у основи: од три спојена прозора, два припадају кухињи а један девојачкој соби.

Ваља, међутим, запазити и елементе који отварају пут ка модернизму. Међу њима најзначајнија је свакако чиста фасадна површина. Нема пиластера, нема стубова и стубаца. Декорација око прозора, на луку, на венцу, сасвим је геометризирана. Она једва да подсећа на академске узоре. Оно што није успео да оствари у првој Шојатовој згради, скромној приземници на углу Ранкеове и Браничевске улице, покушао је Злоковић да оствари, тачно годину дана касније, у Професорској колонији.

За историју српске архитектуре, реализација пројекта у Професорској колонији била би ипак далеко мање значајан догађај од оног када је, напустивши ову локацију, саградио своју кућу на сасвим другом месту, на Котеж Неимару, у Улици Интернационалних бригада. Изградња Котеж Неимара почела је у првим послератним годинама када је акционарско друштво „Неимар“ закупило терен, испарцелисало га и изградило какав-такав урбанистички пројекат. „Котеж“ се разликовао од „колонија“ углавном по томе што није претпостављао унифицирани социјални састав, па ни унифицирану архитектуру породичних зграда или градских вила. Међу првим становницима Котеж Неимара, нашао се и Бранислав Којић који је већ 1923—1924. године изградио у Ранкеовој улици бр. 1 вилу за свога оца. Потом су се на Котеж Неимару населили Бранко Таназевић, Драгутин Тадић, Димитрије М. Леко, Милутин Борисављевић, инжењер Миодраг Маринковић.

Да закупи плац на Котеж Неимару, Злоковић је наговорио Јосиф Шојат. Током 1926. године Злоковић је станововао у кући на углу Браничевске и Ранкеове улице, коју је сам саградио, и плаћао огромну киприју. Градећи по Котеж Неимару заволео је тај крај и, нема сумње, лака срца прихватио Шојатову понуду да откупи плац на крају Улице Интернационалних бригада. Тако је, с пролећа 1927. године, сачинио

пројекат за сопствену кућу на новом терену.¹⁸

Терен је имао и својих добрих и лоших особина. Као прамац каквог брода терен је био обухваћен двема улицама које су се сечељавале под оштрим углом. Страна на углу имала је мање од шест метара. Регулациону линију за зграду пратила је регулациону линију за ограду на одстојању од 2,5 метра; овај непријатни облик габарита био је уз то и нагнут према Улици Јанка Веселиновића. Терен је био скуп, Јосиф Шојат није имао ни трунке милости према свом архитектки. Требало га је, даље, искористити што потпуније, изградити до последњег квадратног сантиметра, уклопити у уобичајени габарит породичне виле што већи број „станова за издавање“.

Незгодан терен и недовољно јасно дефинисан садржај оправдање су за неправилан облик просторија у средишту објекта. Главни тракт ослоњен је на Улицу Јанка Веселиновића и њега у приземљу чине три простране, међусобно повезане просторије: спаваћа соба, трпезарија и салон. Напуштена је схема по којој је трпезарија била средишњи комуникативни простор; нашавши се у спољњем тракту, она је у потпуности задобила особине дневне собе. Ово потврђује и аранжман стана на спрату, у којем је ширина салона смањена на овога 2,90 метара што га практично претвара у нишу трпезарије. Стан на спрату не може се уопште сматрати рационално склопљеним. Петорособан стан, са пространом стамбеном кухињом у приземљу, претворен је у тројособан стан, с малом кухињом на спрату, уз терасу, чији је добар део намењен комуникацији. Сем тога, и намена једне од соба није баш сасвим јасна, с обзиром на то да се у њу може ући и право са степенишног подеста. У сутерену су смештене помоћне просторије и две собе за послугу, а на страни, према Улици Јанка Веселиновића, користећи пад терена, Злоковић је пројектовао и један минијатурни једнособан стан, чија основа подсећа на хотелска решења.

Форма објекта више се ослања на изглед приморских кућа из новијег доба, него на академску традицију. Сокл ограде је у ломљеном камену, и из Улице Јанка Веселиновића, захваљујући паду терена, достиже ниво високог приземља. У њега је уклопљен декоративни улаз за гаражу и ограда терасе стана у приземљу. Дрвени застори у пројекту су широм отворени, чиме се најглашава њихово учешће у композицији. Они, у ствари, треба да истакну идеју о приморској кући. На спрату, између про-

зора, у плитким нишама постављени су рељефи.

Овај први Злаковићев пројекат за сопствену кућу на Котеж Неимару одобрен је средином априла 1927. године. Са грађењем објекта започело се три месеца касније, 15. јула исте године. Биће да се са грађењем није изашло ни из темеља а већ почетком октобра Злаковић подноси на одобрење „допуњен план“¹⁹ који и у основи — а поготову у форми — садржи битне нове карактеристике. У основи сутерена једносабан стан из Улице Јанка Веселиновића претворен је у двосабан, чиме је повећана његова вредност, док су нехигијенске собе за послугу укинуте. Основа приземља није претрпела толико измена у садржају колико у начину компоновања. У првом пројекту она још садржи елементе академског метода. Две собе, ослоњене на Улицу Интернационалних бригада, постављене су огледалски симетрично у односу на предсобље, док се у просторијама према Улици Јанка Веселиновића, такође осећа принцип трочланог компоновања. У другом пројекту, овај принцип је у оба случаја порушен. Собе према Улици Интернационалних бригада више нису сличне ни по облику, нити су симетрично повезане са предсобљем. Сем тога, соба за рад повезана је са салоном развијајући тиме ранију херметичну затвореност тракта из Улице Јанка Веселиновића. Најзад, на спрату, уместо једног тројпособног, пројектована су два двосабона стана, оба, истинска, без купатила. Тераса је, такође, добила правилнији облик а спољње степениште мање је наглашавало комуникативну а више рекреативну намену.

Многе од ових промена могу се уклопити у знатно касније проглашаване принципе модернистичког покрета. Измештање соба за послугу из подрумског дела објекта симбол је социјалног програма нове архитектуре, као што је слободни аранжман основе симбол поштовања функције. Простор је у целини рационалније искоришћен: уместо ранија два стана у приземљу и на спрату, сада су добијена три. Рационално је искоришћен и пад терена према Улици Јанка Веселиновића.

Револуционарном променом може се сматрати напуштање четвороводног крова, чиме је волумен добио коцкаст, кубистички изглед. Мада се симетрично решавање отвора још увек држи у сутерену и приземљу, на спрату су декоративна поља, с рељефима, сконцентрисана у углу, чиме је постигнута извесна динамичност у композицији. Фасада из Улице Интернационалних бригада разуђена је већ и у основи или је њена динамичност потенцирана простором за сушење веша са два залучена отвора који је на знатно мањој површини преузео улогу некадашњег тавана.

Један једини податак доста се тешко уклапа у модернистичке тезе на којима почива коначни пројекат за зграду у Улици Интернационалних бригада. Економски ефекат новог метода, на чему су модернисти тако гласно и тако упорно инсистирали, у овом случају је сасвим замагљен. Предрачунска вредност објекта у првом пројекту назначена је сумом од око 450.000 динара, док је вредност допуне изнела нових 100.000 динара. По томе би се рекло да је у оквиру сличног волумена друго решење било за четвртину скупље од првог.

Обе суме, међутим, треба схватити свим арбитрарно. Предрачунска сума за неизведен објекат у Професорској колонији износила је 600.000 динара, а тада су и волумен и број станова били знатно мањи. Из тога ваља закључити да је предрачунску суму од 450.000 динара по првом пројекту за зграду у Улици Интернационалних бригада Злаковић поставио одока, свестан да је истовремено и инвеститор и градитељ, а да се тек у другом пројекту приближио реалној суми. Када је, најзад, објекат био завршен, 1. децембра 1928. године, укупна сума изнела је 600.000 динара, што заиста не потврђује тезу да су модернистички објекти по правилу знатно јефтинији од академских.

Само неколико недеља касније, крајем децембра, четворица младих београдских архитеката, Милан Злаковић, Бранислав Којић, Јан Дубови и Душан Бабић, састали су се у кафани код „Руског цара“ у намери да и званично оснују Групу архитеката модерног правца. Тако је отпочела модернистичка ера београдске архитектуре.

НА ПОМЕНЕ

¹ Бранислав Којић, *Група архитеката модерног праваца*, ИТ Новине бр. 670, 671, 674, 675, 677, Београд 1976.

² Бранислав Којић, *XI интернационални конгрес архитеката у Холандији — 1927. године*, Технички лист бр. 12, Загреб 1929, 185.

³ Милан Злоковић је рођен у Трсту 1898. а умро у Београду 1965. године. У периоду између два рата био је несумњиви идејни вођа модернистичког покрета. Најзначајнија дела пројектовао је и извео током четврте деценије нашега века: вилу Штерић на Дедињу, При-вредни дом у Скопљу, Ауто-кућу ФИАТ у Београду, као и Универзитетску дечју клинику у Тиршовој улици. У послератном периоду бавио се претежно теоријским радом. Детаљнији подаци о животном путу Милана Злоковића могу се наћи у аутобиографији чији се препис чува у Заводу за заштиту споменика града Београда. За податке интимније природе, као и за уступљене фотокопије многоброжних конкурсних пројеката, аутор овог рада посебно је захвалан супруги покојног професора Злоковића.

⁴ Од Злоковићевих пројеката из овог доба (1923—1925) сачувана је идејна скица за нови дом СУОР у Загребу (конкурсни рад), пројекат за Пантеон (рад у оквиру државног испита) и скица фасаде неизведеног објекта у Његошевој улици бр. 60.

⁵ За сада је немогуће утврдити који од Злоковићевих објеката треба сматрати његовим првим остварењем. Зна се да је академски конципирани објекат на углу улица Проте Матеје и Његошеве такође грађен током 1925. године, али документација о њему није сачувана.

⁶ Уп. елаборат о објекту који се чува у Историјском архиву града Београда, Фонд Техничке дирекције, XIII-14-1925.

⁷ У образложењу измене пројекта, поред функционалних разлога, наводи се и да је „фасада богатије архитектонски обраћена“. Текст је писао Винко Ђуровић, из чега треба закључити да његово учешће у грађењу објекта није било искључиво формалне природе. Уп. ИАБ, Техничка дирекција, XIII-14-1925.

⁸ ИАБ, Техничка дирекција, X-55-1925.

⁹ ИАБ, Техничка дирекција, XVIII-45-1927.

¹⁰ Елаборату за објекат на углу Браничевске и Ранкеове улице приложен је „Пројекат за нове станове на имању г. Ј. Шојата“ којим су обухваћени плацеви у Ранкеовој 10, 12—14 и 16. Овај урбанистички пројекат из јуна 1925. године касније је у потпуности изменењен. Тако је годину дана касније, почетком јуна 1926. године, елаборату за двојну зграду у Улици Гастона Гравијеа Злоковић додао и нови урбанистички пројекат зграда на Шојатовом имању у којем су, у оквиру изменењене парцелације, уцртани габарити свих објеката: у Ранкеовој 10, 12—14, 16 и Гастона Гравијеа 1—3. Ваља запазити да се, према овом пројекту, габарит објекта у Ранкеовој 10 надовезује на габарит објекта у Гастона Гравијеа 1. Уп. ИАБ, Техничка дирекција, IX-22-1926. и VIII-39-1926.

¹¹ ИАБ, Техничка дирекција, I-31-1927.

¹² ИАБ, Техничка дирекција, VII-26-1926.

¹³ ИАБ, Техничка дирекција, IX-22-1926. II VIII-39-1926.

¹⁴ ИАБ, Техничка дирекција, XIV-40-1926.

¹⁵ ИАБ, Техничка дирекција, XIII-25-1926.

¹⁶ ИАБ, Техничка дирекција, III-52-1926.

¹⁷ ИАБ, Техничка дирекција, XII-62-1926. Пројекат одобрен јула 1926. године, није реализован.

¹⁸ ИАБ, Техничка дирекција, VI-31-1927.

¹⁹ Ibid.

LA MAISON DE MILAN ZLOKOVIĆ

Zoran Manević

Milan Zloković (1898—1965) est l'un des plus éminents propagateurs belgradois des idées nouvelles en architecture. Il est né à Trieste, a fait ses études primaires et secondaires à Gratz où il avait commencé ses études en architecture en 1915. Après la Première guerre mondiale il a continué ses études à Belgrade et les a terminées en 1921. De 1921 à 1923 il fait un séjour à Paris. À son retour au pays il est nommé assistant à la chaire des travaux publics de la Faculté de technique à Belgrade.

Jusqu'à 1925 les projets de Zloković seront imbus d'académisme. Ces projets, tous sans exception, portent la marque des styles historiques. Ce n'est qu'au cours de l'année 1925 dans les projets pour les concours de différents bâtiments publics que Zloković commence à rechercher son propre style. Dans ces projets se ressent l'influence de la Sécession et de l'expressionnisme viennois.

L'année suivante, en 1926, Zloković a construit toute une suite de maisons au Kotež Nei-

mar à Belgrade. De maison en maison, à mesure qu'il avançait il réduisait de plus en plus la décoration classique. La même année il a fait les plans pour sa propre maison qui a dû être construite dans la Colonie des professeurs, mais ne le fut jamais. Cette fois les façades ne comportaient aucun décor et la principale se trouvait côté jardin.

En juillet 1927 il a commencé la construction de sa maison, cette fois dans la rue des Brigades internationales. Le projet de cette maison se ressent toujours des conceptions à prépondérance classiques mais le plan même comporte déjà des innovations plus modernes. Au cours

de la construction, en octobre 1927, Zloković dessine un »plan complémentaire« ayant les caractéristiques plus révolutionnaires tant dans le plan même que, plus encore, dans la forme. Il renonce au toit à quatre pentes et la maison acquiert une forme cubique. Les façades sont disjointes dès leur base mais le dynamisme est accusé par une disposition légèrement asymétrique.

Milan Zloković en réalisant sa maison a donné le signal de l'avènement d'une nouvelle architecture à Belgrade qui par ses conceptions modernes allait régner jusqu'aux dernières années cinquante de notre siècle.